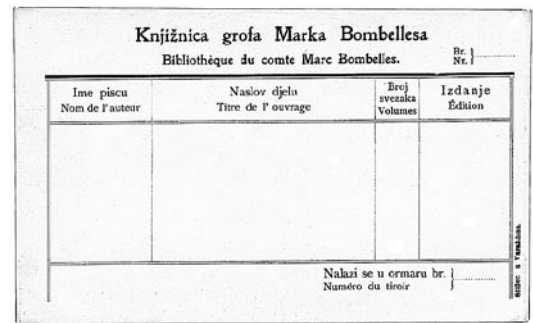

KNJIŽNICA PLEMIČKE OBITELJI BOMBELLES KAO VRELO ZA ISTRAŽIVANJE VRTNE UMJETNOSTI U OKOLICI VARAŽDINA

LJERKA PERČI □ Osnovna škola "Gustav Krklec", Maruševec

sl.1. Knjižnica Bombelles u Galeriji starih i novih majstora, ljeto 2001.; snimio: D. Puttar

sl.2. Neispunjena knjižna kartica, Gradski muzej Varaždin, Kulturno povijesni odjel

Opisujući prijašnje vlasnike knjižnog fonda knjižnice koja od 1852. godine nosi naslov grofa Bombellesa, autorica je upozorila na iznimnu raznovrsnost knjiga pohranjenih u Gradskom muzeju Varaždin. Donoseći više od 25 naslova knjiga, časopisa i kataloga o biljkama i vrtovima, ona posebno ističe važnost rukopisne knjige iz posjeda obitelji Drašković, 2 341 stranicu ovjerenog prijepisa više od 100 dokumenata iz 1822. godine. Opisujući bogate sadržaje inventara iz Klenovnika, Opeke, Zelendvora, Velikog Bukovca i Varaždina u razdoblju 1766.-1819. godine, autorica iznosi u našoj literaturi dosad nepoznate pojedinosti o raznovrsnim doprinosima članova obitelji Drašković hrvatskom vrtnom naslijeđu.

Analizirajući inventar Zelendvora, zabilježen kao "In=Garten" na karti Provincije Hrvatske iz 1783./84. godine i travnja 1819. godine, te Velikog Bukovca iz 1766., 1804. i 1817. godine, ona ističe iznimnu vrijednost arhivskih zapisa iz vremena prije nego što je Mihovil Kunić (1765.-1835.) obišao to područje okolice Varaždina u razdoblju 1828.-1834. godine.

Autorica posebno naglašava nekoliko rukopisnih zapisa iz te knjižnice obitelji Bombelles o različitim vrstama bilja koje su se sadile u Opeki na prijelazu iz 19. u 20. st. te kataloge sjemena iz istog razdoblja.

Knjižnica hrvatske plemićke obitelji Bombelles pohranjena je u Gradskome muzeju u Varaždinu. Preseljena je iz dvorca Opeke u svibnju 1946. godine i smještena u zgradu Galerije starih i novih majstora. Od tog je vremena o njezinu fondu pisano nekoliko puta, a pojedinačno su izlagane knjige na više izložba. U popisu knjiga sastavljenome nakon 1957. godine zapsan je 3 021 naslov.

U dva je razdoblja od lipnja 2001. do listopada 2002. godine najveći dio tog iznimno vrijednog knjižnog fonda pojedinačno pregledan i prema starim oznakama poredan u originalne knjižnične ormare, koji su također dopremljeni iz Opeke, iste 1946. godine. Utvrđen je fond svezaka čija ukupna duljina iznosi 131 m.¹

Tijekom pojedinačnog pregleda knjiga pokazalo se da je u sadašnjem obliku ta izvanredno vrijedna i bogata knjižnica nastala nakon dolaska Marka Starijeg Bombellesa (1830.-1906.) u Opeku poslije 1852. godine. Prvi dio knjižnice čine knjige iz posjeda obitelji Drašković, čija je nasljednica bila Ferdinanda (1833.-1886.), praunuka Franje (1750.-1817.), kći Franje (1802.-1851.) i Klotilde rođene Kulmer (1807.-1892.). Drugi dio bio je u posjedu starijih članova obitelji Bombelles, jednim dijelom Henrika (1789.-1850.), oca Marka Starijeg i Ljudevita (1780.-1843.), Henrikova brata.

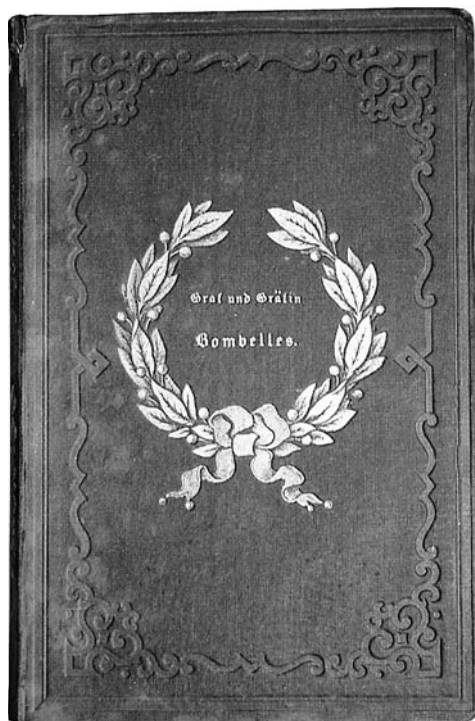
Kasnije, sve do 1945. godine, novi su članovi obitelji Bombelles u Opeki marljivo čuvali stara i kupovali nova izdanja. Knjižnica se obogaćivala knjigama i brojnim časopisima te drugom periodikom.

Među knjigama te slabo poznate i tek djelomično istražene plemićke knjižnice obitelji Bombelles između ostaloga ima i bogatih vrela za istraživanje nekih vrtova u okolici, a djelomično i u samom Varaždinu, od 1766. do 1945. godine.²

Knjižnica obitelji Bombelles među desecima djela klasika grčke, rimske, francuske, engleske, njemačke i španjolske književnosti, brojnim knjigama vjerskog sadržaja, enciklopedijama, leksikonima, rječnicima, povijesnim knjigama, djelima lijepe književnosti na engle-

1 Vidjeti Perči (2002. g.), ovaj publicirani rad o knjižnici obitelji Bombelles predan je na recenziju u travnju i promo viran u vrijeme održavanja Međunarodnog znanstvenog simpozija u studenom 2002. g. Drugi dio istraživanja proveden je u ljeto 2002. g. u ostalim pohranama knjiga u GMV-u koje su bile na 3. katu gotičke kule i u sjeverozapadnoj kuli, kat, u Starom gradu. Tako je fond od 123 m dosegao 131 metar.

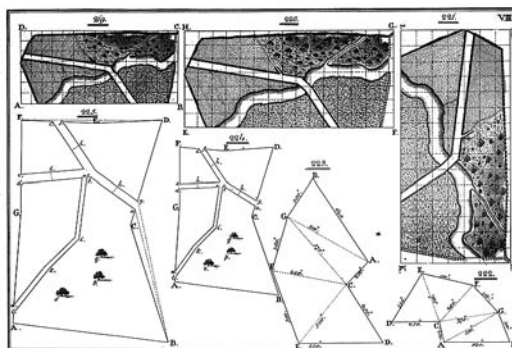
2 Istražujući građu u Gradskom muzeju Varaždin (KPO), tijekom ljeta i jeseni 2002. godine, priredjen je rad o temi *Povijesna baština vrtne umjetnosti u Hrvatskoj* i predan za objavljivanje Društvu za kulturu pejzaža u travnju 2003. Izlaganje o istoj temi - o povijesnim izvorima vrtne umjetnosti, održano je u Zagrebu 12. rujna 2003. Nažalost, zbornik sa znanstvenog skupa nije izišao do kraja lipnja 2005. godine.

skome, francuskome i njemačkome, sabranim djelima znamenitih osoba iz europske povijesti, ima i mnogo zanimljivih i rijetkih knjiga iz raznovrsnih ljudskih djelatnosti. Među tim tiskanim knjigama 18. i 19. st. može se izdvojiti više naslova čiji je glavni sadržaj uzgoj biljaka i uređenje vrtova. Posebne izvore čine dva niza periodike iz posjeda grofa Franje Draškovića (1750.-1817.) čiji su nastavci tiskani od druge polovice 17. st. do sredine 18. stoljeća. U tim knjigama koje donose izbore tekstova iz medicine, prirodoslovlja i meteorologije ima brojnih opisa i crteža biljaka i stabala iz dalekih krajeva i s drugih kontinenata.

Ovdje navedeni pojedinačni naslovi u skraćenom obliku dovoljno govore od sadržaju knjiga i povezanosti s vrtom umjetnosti.

- Bloss, J. F., *Die Gartenkunst, ... für Gärtner und Gartenfreunde*, Leipzig, 1795.
- Berger, Christian Friedrich, *Der Wetterprophet, zum Besten des Feld=Gartenbaues*, Wien, 1795.
- . *Dreissigfünf Tafeln, ...*, 1808.
- Madame de Genlis, *La Bothanique*, Paris, 1811.
- Hochheimer, C. A. F., *Haus=u.Wirtschaftsbuch*, Pesth, 1816.
- Ruprecht, J. B., *Über das Chrysanthemum indicum*, Wien, 1833. (postoje dva primjerka, jednome nedostaje prvi dio korica)
- Andonit, M. Edmond, *L'Herbier des Demoiselles*, Paris, 1848.
- Bouché, P. F. i Bouché C., *Die Blumenzucht*, Berlin, 1854.
- Jäger, H., *Der Gemüsegärtner*, Hannover, 1871.
- Dietz, Max, *Der Zwischenfruchtbau*, Berlin, -

□ Weber, J. C., *Die Alpen-Pflazen Deutschlands und der Schweiz*, München, 1872.

- Pokorny, Alois, *Illustrirte Naturgeschichte des Pflanzenreiches*, Prag, 1874.
- Hartwig, J., *Gewächshäuser und Mistbeete*, Berlin, 1876.
- Jäger, *Katechismus des Nutzgärtneri*, Leipzig, 1881.
- Földessy, Ludwig, *Samenhandlung*, Budapest, 1884.
- Geschwind, Rudolf, *Die Teerose und Bastarde*, Leipzig, 1884.
- Volkens, Georg, *Die Flora des Aegyptisch-Arabischen Wüste*, Berlin, 1887.
- Daffner, Franz, *Voralpenpflanzen*, Leipzig, 1893.
- Bull, William, *A Catalogue of New Rare and Beautiful Plants and Orchids*, London, 1894.
- Sichenberger, E., *Contribution à la flore d'Egypte*, Le Caire, 1901.
- , *Die Gartenanlagen Österreich-Ungarn*, Wien, 1910., 1911., 1913., 1914.
- , *Gartenlaube*, Leipzig, 1915.
- Pick, S. *Die Künstlichen Düngemittel*, Wien, 1920.
- Sutton'Son, *Cathalogue*, 1929.

Toj skupini knjiga o vrtnoj umjetnosti treba dodati još jednu koja se čuva u GMV-u, KPO, a pripadala je obitelji Bedeković od 1791. godine:

- Osten, H., *Der Niederländische Garten, ...* Wolffbüttel, 1751.

Dio drugih povijesnih izvora o vrtnoj umjetnosti pojedinačni su rukopisni zapisi među knjigama dopremljenima iz Opeke u Varaždin u svibnju 1946. godine. Ti povijesni zapisi, s obzirom na svoj sadržaj i brojnost, mogu vrlo dobro poslužiti za upotpunjavanje već postojećeg zna-

sl.3. Knjiga iz knjižnice obitelji Bombelles, Gradski muzej Varaždin.

sl.4. Dreissigfünf Tafeln, Dreyßigfünf Tafeln zu dem Theoretisch-und practischen Handbuche der bürgerlichen Baukunst (Trideset i pet tabli za teoretsko i praktično crtanje), 1808.

sl.5. Primjer jedne table iz Dreissigfünf Tafeln, 1808. Sedam načina mjerenja u krajoliku i obilježavanja vrsta tla i raslinja na njemu.

sl.6. Dvije kutije s knjižničnim karticama (slova D, E, F, R, S, Sch) donešenim iz Opeke zajedno s knjižnicom Bombelles u proljeće 1946. godine

LUDWIG FÖLDESS, Samenhandlung Budapest.

Porro oder Lauch.

187	Großer Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
188	Großer Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00
189	Dücker großer Schnittlauch Samen	2,000 00
190	Dücker großer Schnittlauch Waben	2,000 00
191	Alte Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
192	Alte Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00
193	Alte Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
194	Alte Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00
195	Alte Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
196	Alte Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00
197	Alte Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
198	Alte Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00
199	Alte Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
200	Alte Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00
201	Alte Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
202	Alte Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00
203	Alte Schnittlauch Samen-Porc	2,000 00
204	Alte Schnittlauch Waben-Porc	2,000 00

187. Große Schnittlauch Samen-Porc
188. Große Schnittlauch Waben-Porc
189. Dücker großer Schnittlauch Samen
190. Dücker großer Schnittlauch Waben
191. Alte Schnittlauch Samen-Porc
192. Alte Schnittlauch Waben-Porc
193. Alte Schnittlauch Samen-Porc
194. Alte Schnittlauch Waben-Porc
195. Alte Schnittlauch Samen-Porc
196. Alte Schnittlauch Waben-Porc
197. Alte Schnittlauch Samen-Porc
198. Alte Schnittlauch Waben-Porc
199. Alte Schnittlauch Samen-Porc
200. Alte Schnittlauch Waben-Porc
201. Alte Schnittlauch Samen-Porc
202. Alte Schnittlauch Waben-Porc
203. Alte Schnittlauch Samen-Porc
204. Alte Schnittlauch Waben-Porc

IV. Radies und Rettig-Samen.

Radies oder Monat-Rettig.

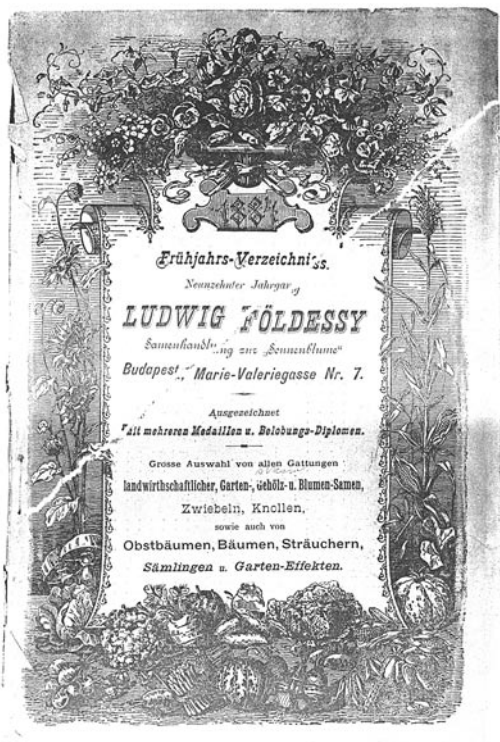
245	Radies Samen	2,000 00
246	Radies Samen	2,000 00
247	Radies Samen	2,000 00
248	Radies Samen	2,000 00
249	Radies Samen	2,000 00
250	Radies Samen	2,000 00
251	Radies Samen	2,000 00
252	Radies Samen	2,000 00
253	Radies Samen	2,000 00
254	Radies Samen	2,000 00
255	Radies Samen	2,000 00
256	Radies Samen	2,000 00
257	Radies Samen	2,000 00
258	Radies Samen	2,000 00
259	Radies Samen	2,000 00
260	Radies Samen	2,000 00
261	Radies Samen	2,000 00
262	Radies Samen	2,000 00
263	Radies Samen	2,000 00
264	Radies Samen	2,000 00
265	Radies Samen	2,000 00
266	Radies Samen	2,000 00
267	Radies Samen	2,000 00
268	Radies Samen	2,000 00
269	Radies Samen	2,000 00
270	Radies Samen	2,000 00

sl.7. Stranica iz *Kataloga sjemena iz 1884.*

sl.8. Naslovnica *Kataloga sjemena iz 1884.*

sl.9. *Der Wetterprophet*, Beč, 1795.

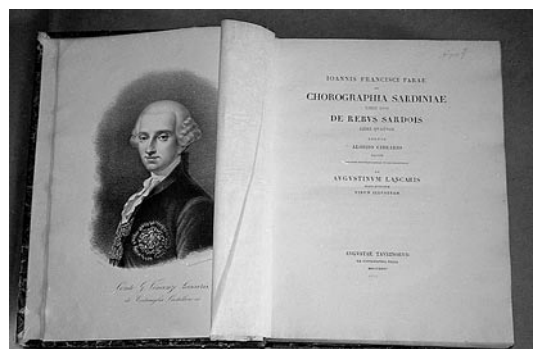
sl.10. Knjiga iz knjižnice obitelji Bombelles, Gradski muzej Varaždin.

nja o Draškovićevim i Bombellesovim vrtovima od 1766. do 1945. godine.

Posebna je zanimljivost rukopisna knjiga *Ovjereni prijepis sudskog procesa pohranjenog u Državnom arhivu po prabilježniku Josipu Kuševiću*, uvezana u kožu, čiji sadržaj treba podrobnije opisati. Na 2 341 stranici redaju se Draškovićevi dokumenti nastali između 1766. i 1822. godine. U tom razdoblju od 60 godina uređivalo se pravo na posjede među članovima obitelji Drašković. Na početku tog razdoblja, nakon smrti Josipa Kazimira (1716.-1765.), i na kraju, nakon smrti njegovog sina Franje (1750.-1817.) i unuka Josipa Emerika (1773.-1818.), popisuju se obiteljski posjedi, te *gibući* i *negibući* imetak. Draškovićima su pripadala dobra Klenovnik, Trakošćan, Opeka, Zelendvor, Vinica, Marčan, Komar, Hrašćina, Veliki i Mali Bukovec, kuće u Varaždinu, mnogi vinogradi, šume, ribnjaci, mlinovi. Ta su se dobra dijelila između djece Franje, Josipa, Julijane, Barbare i udovice Suzane rođ. Malatinski (1720.-1789.), koja se u veljači 1776. udala za bana Franju Nadasdyja (1708.-1783.). Sve te prijašnje podjele i dogovori uzimali su se u obzir pri pravu nasljeđivanja nakon smrti Franje (1750.-1817.) nakon kojega univerzalna nasljednica ostaje udovica Ana, rođ. Janković, i smrti sina Josipa Emerika (1773.-1818.), nakon kojega je ostala udovica Antonija rođ. Brudern (1779.-1828.) sa sinovima Franjom (1802.-1851.),³ Jurjem (1803.-1881.) i Karlom (1807.-1855.).⁴

Nakon smrti Franje 1817. g. i Josipa 1818., u razdoblju između 1819. i 1822. godine prema ispravama i popisima obitelji Drašković skupljeni su podatci i iz ranijih razdoblja, od smrti Ivana Kazimira 1765. godine nadalje. Temeljito je proučeno 114 prikupljenih pisanih cjelina

koje su bile važne za konačno odlučivanje, kako bi se djelovalo u smislu ranijih dugovanja i njihove raspodjele među nasljednicima. Nekoliko su puta popisivana obiteljska dobra Draškovića i njihovi cjelokupni inventari. Posebna je pozornost pridana svim građevinama, njihovom stanju, dimenzijama, vrstama građevnog materijala i ostalim, za vrijednost zgrada važnim pojedinostima. Tako su u tim inventarima uz obilježje zapisa o sobama, namještaju, svjetiljkama, slikama članova obitelji, rodoslovljima, glazbenim instrumentima⁵ sačuvani podatci o staklenicima, vrtnom alatu, brojnim biljkama, cvijeću, stablima, stanovima vrtlara i njihovu namještaju.

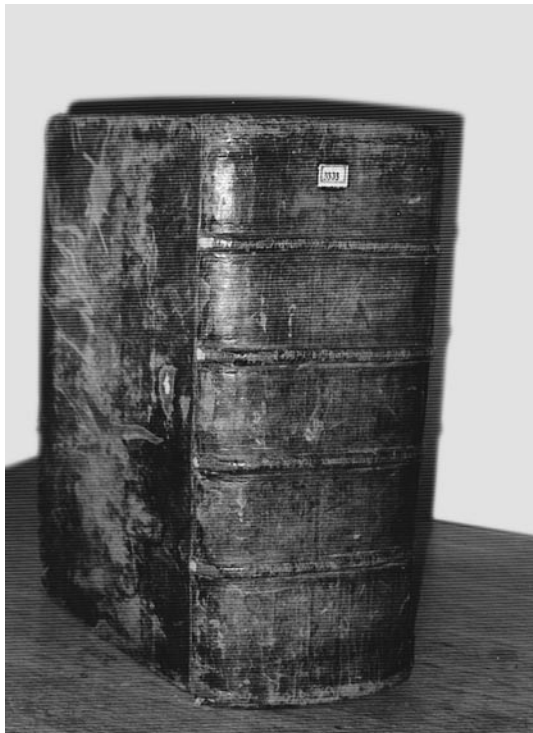
Spomenuta Draškovićeva obiteljska dobra bilježena su na Jozefinskoj karti vojne izmjere Provincije Hrvatske. Vojni kartografi nacrtali su ih i obilježili na sekcijama 3,7,8,9,15 i 20 iz 1783. i sljedeće godine. Osim tlocrta dvoraca, dosta je pozornosti pridano krajoliku i vrstama raslinja koje okružuje te objekte. Lokalizirano Zelendvora imenuje se kao Schlosz=Grünhoff, pokraj njega obilježena je kapela Sti Donati, a zapadnije od njega "Irr=Garten". U pošumljenom dijelu dobra upisani su "Thier Garten" i "Maier=hoff". Na cesti od Vinice prema Ladanju ubilježena je "Opecka". Na karti 13 te izmjere oko Velikog Bukovca vide se polja, šumarci, vijugavi tok Bednje te okolna naselja Mali Bukovec, Novo Selo, Mala Dubovica, te veliko područje šume Križančije.

U daljnjem opisu Draškovićevih dobara iz rukopisne se knjige kronološkim redom iznose podatci u slijedu za svaki lokalitet. Zapisi između 1766. i približno 1790. godine sastavljeni su sažetije, manje su bogati pojedinostima, a oni su kasnije iznimno iscrpni.

3 Kao godina smrti uzet je podatak prema Balog (1995., 57, 12), natpis s ploče u kapeli sv. Antuna u Klenovniku (5. srpnja 1802.- 6. veljače 1851.).

4 Zanimljivo je da godine rođenja te trojice sinova nisu pronađene u maticama krštenih Klenovnika ni Velikog Bukovca. U matici krštenih tog drugog mjesta, gdje su u prvom desetljeću živjeli Josip i Antonija Drašković, zabilježeno je krštenje Julija Jurja Adolfa 31. kolovoza 1766., a kumu vi su mu bili Ivan Drašković, kraljevski inspektor istog roda, i grofica Julijana Janković. To je, prema Zbirci mikrofilmova, matica u HDA.

5 Više: Perčić (2003).

Veliki Bukovec. Najstariji zapis o Draškovićevu vrtlaru odnosi se na dobro Bukovec iz 1766. godine. U opisu iz te godine navodi se da je vrtlarova kuća stara, drvena, trošna i pokrivena slamom.⁶ Nekoliko stranica dalje u inventaru je zapisan poljski drveni i željezni alat. Bez navođenja vrijednosti popisano je 2 060 okruglih stakala za prozore, te se dalje navodi "asserres duplices sing." a xr 6 ukupno 360 komada, "asserres grassales" ukupno 846 komada i "asserres duplices alii sing." a 10 xr samo 500 komada.⁷ Dalje se navode posude za sađenje različitih vrsta biljaka: dobre, nove, stare i polovne, zajedno 38 komada. Budući da se u nastavku spominje 34 000 cigala i 9 000 žljebova,⁸ može se pretpostaviti da je to građevni materijal za neku buduću zgradu. Kako je popisano i velik broj staklenih okana, možda je to materijal za neki nama nepoznati kasniji staklenik.

U proljeće 1804. g. otac Franjo i sin Josip Drašković potpisali su međusobni desetogodišnji ugovor o upravljanju dobrom Bukovec.⁹ U inventaru se posebno popisuju vrtni alat i pribor. Bilo je 18 "Mistbeter Fenster", svaki sa 6 okana, a ostaloga pomoćnog pribora i pribora za rad u vrtu te posuda raznih bilo je 13 vrsta, ukupno 68 komada. Treba naglasiti da su popisali vrtni konopac, mjerilo u obliku štapa dužine kladra te željezni obroč s vijcima za pritezanje.¹⁰ Dobro Bukovec treći je put popisano u kolovozu 1817. godine.¹¹ Popisivači su bili vrlo temeljiti jer su navodili smještaj svakog objekta, pa su tako zapisali da je iznad spremišta za kočije dograđen stan za vrtlaru. Njegov namještaj popisano je po sobama. U jednoj su sobi bile dvije kade za kupanje.¹² Dalje se nastavlja nizanjem vrtnog pribora, 13 velikih limenih kanti, 4 male za zalijevanje cvijeća, 10 posuda za vodu i 2 zaimače, 11 posuda za zelje, 13 posuda za repu, 4

ribeža za repu i 1 za zelje, 2 škarice za žice, 12 lopata, 8 lijevakica, 2 brusna kola, vile, kuke, 2 ručne pile, 2 male pile za granje, žuta štrcaljka, 4 termometra, kada za vodu, 1 000 cijevi za vodovod i valjak.¹³ "Holländische Kästen" bila su dva, oba u dužini 28 kladra, s izoliranim zidovima i 12 staklenih prozora za uzgoj bresaka. "Ananas Kästen" bila su dva, s 12 staklenih prozora i 350 ananasa. Za 9 "Mistbeett Kästen" s prozorima i priborom za mlade biljke ne navode se veličine. Popisivač je dopisao da su ta tri prostora spojena u kvadrate i povezana trojim vratima.¹⁴

Položaj 11,5 kladra dugog staklenika bio je južno od dvorca. Sav je bio obzidan s obje strane s odjeljcima, a u sredini je bila staklena kupola. Ima 19 dugih prozora i krov pokriven šindrom. Unutra su dvije peći s dugim cijevima koje vode do zajedničkoga središnjeg dimnjaka. Tu je bila i mala željezna peć mesinganih nogu. Pod kupolom je luster od rogovlja, stol s mramornom pločom, ležaljkom, počivaljkom i šest stolica. Popisivač je naglasio da se tu čuva preparirani majmun i "Jeltis". Staklenik ima i spremište za sjeme, sa 26 limuna, 6 lovora i 1 170 lonaca.¹⁵

Na staklenik je dograđen 4 kladra dug "Triebkasten" s 14 staklenih prozora, željezom peći i dimnjakom. Tu su stabla šljiva, marelica i bresaka. Pod je od mekog drveta, a dvojica vrata imaju staklene prozore. Zimi se obje građevine pokrivaju s 39 zimskih zaslona.¹⁶

Dalje slijedi opis 7 jutara velikog engleskog vrta koji se proteže nasuprot ulazu, prema istoku i jugu. Vrt je zasađen stranim i domaćim stablima, gmljem koje je pažljivo raspoređeno u skupine. Iz mlinskog potoka na obližnjoj Bednji se dovodi voda do jezera iz koje-

sl.11-13. Knjige iz Knjižnice obitelji Bombelles, Gradski muzej Varaždin, Kulturno povijesni odjel

GMV, B , .

GMV, B , .

GMV, B , .

GMV, B , .

GMV, B , .

GMV, B , .

GMV, B , .

13 GMV, B 3333, 2260-2261.

GMV, B , .

GMV, B , .

GMV, B , .

sl.14-15. Kapelica u Zelendvoru oko koje su grobovi članova obitelji Bombelles
Foto: Miroslav Klemm, kolovoz 2001.

ga se kroz kanal s mostom vraća dubinama Bednje. U blizini jezera je ribarska drvena kuća sa slamom, "Chinesisches Parasol" s počivaljkom, "Retarde", počivaljke po grupama, po 11 zajedno, čamac kanu. Cijeli vrt ograđen je pola klaftra visokom žicom. Dalje je na putu za Dubovicu drvena slamnata kuća s dvije sobe, peći, kuhinjom, s dvije ostave i malim vrtom.¹⁷

Istim detaljnim načinom opisana je upraviteljeva kuća, ledara, svinjci, pecara, kovačnica i čuvarova kuća. Dalje se opisuje 4 jutra velik vrt sa životinjama i malom lovačkom kućom. Nabrojene su 2 stare ženke, 16 odraslih životinja, 2 jelena za odstrel, 4 mlade životinje i 15 lanadi iz 1818. godine, a popisane su i 2 planinske sove.¹⁸ Na kraju tog važnog popisa Draškovićeva dobra opisana su dva mlina, ciglana, štale s roгатom stokom, mliječnim kravama, telicima, ostalom stokom, konjima, spremnicima za ljetinu. U Malom Bukovcu je kuća s vrtom i ondje su se uzgajale mnoge vrste peradi, ukupno 370 komada.¹⁹

Klenovnik. U siječnju 1802. g. pregledan je Klenovnik i sastavljen njegov inventar prema brojnim sobama na oba kata, na više od 60 stranica i s više od 1 000 pojedinačnih stavaka. Sljedećih 26 stavaka odnosi se na inventar u stakleniku. Kao prvo, nabrajaju se 142 stabla "arbores italicum", posebno 7 maslina, 8 lovora, 20 "arbores Kraut" i 5 "arbores Indoicorum casasorum". Nastavlja se sa 66 "Rosmarinum", 10 "Aloe", 23 "Cariophili", 11 "Viola rubra", 15 "Viola flava", 3 "Sempervivum" i 6 "Aspersoria laminea". Na kraju nabiranja zapisana su 24 prozora "Fenestro pro Missgreth" i 75 željeznih obruča za posude.²⁰

Na početku svibnja 1819. godine ponovno je popisivan cijeli posjed u Klenovniku, i nakon dvorca kao sljedeće dvije zgrade navode se vrtlarova zidana kuća s podrumom i staklenik s prozorima na preklapanje.²¹ Nakon toga ponovno se po sobama popisuje namještaj, instrumenti, brojne slike, a za staklenik se donosi popis stabala, grmlja i drugih biljaka. Ovaj je put popis drugačije načinjen, pa su možda ona 142 stabla iz 1802. godine sada dijelom skupina od 76 limuna i 6 naranči. Lovora ima 4, masline 2, ružmarina 100, aloe 2, klinčića 5, crvenog cvijeća 50, žutog cvijeća 4, slijede 4 različite vrste bilja, pa 8 hortenzija, *Thuja occident* 2 i orient 2. Ponovno slijedi 7 vrsta s jednim ili dva primjerka, pa 150 *philadelphus coronaria* i još 10 vrsta s ukupno 98 primjeraka.²² Nakon nabiranja biljaka u stakleniku popisane su željezne lopate, njih 13, vile za izmet 2, škare za živicu 2, ručna vreća 1, Albarorum florum ola 75, Ola ord. Horti 150, kante za zalijevanje 8, sjekira i još 9 raznih alatki.²³

Zelendvor. Među nekoliko zapisa o dobrima oko kurije i kastela Marchan iz 1766. zapisano je da je vrt u Zelendvoru imao 15 jugera.²⁴ U travnju 1819. godine popis je sastavljen za Zelendvor, Komar, Marčan, Vinicu i Opeku. Tako se za Zelendvor između ostaloga opisuju objekti, 24 klaftra dugi Triebkasten s preklapajućim prozorima i 2 kanala, te 4 Mist-Beeter, dugi 11 klaftri.²⁵ Zanimljivo je da se u drugome zapisu navodi kako je u

Zelendvoru Englische TriebKasten, što znači da se u njemu čuvaju biljke koje preko ljeta mogu biti na otvorenome i služe za ukras vrta. Na tom istom mjestu zapisano je da je dio Mist=Beten, tj. sanduka, postavljen u tlo, a dio obzidan ciglama.²⁶

Staklenik je dug 39 klaftri, ima stan za vrtlaru s tri sobe, kuhinjom, peći i podrumom.²⁷ Popisivač ne razlikuje mali i veliki staklenik, već to kasnije čine razni procjenitelji, a oni posebno opisuju vrtlarovu kuću. Kada se popisuju površine oranica i livada, posebno se navodi zelendvorski vrt od 12 jugera, komarski od 4 jugera, vinički od 1/2 jugera, a opečki je velik 2 jugera.

U sljedeća tri izvještaja zabilježene su procjene obrtnika o vrsti i cijeni zidarskih, tesarskih, stolarskih, bravarskih i staklarskih radova.²⁸ Prema tim vrlo iscrpnim zapisima može se sasvim dobro opisati izgled vrtlarove kuće, dvaju staklenika te sanduka s prozorima, ovaj put nazvanim "holandskim sanducima", što se prema literaturi opisuje kao spremište za zimsko čuvanje raslinja koje ljeti krasi vrt.

Tesar je procijenio krovista ostalih građevina. Tako se redaju: gospodarska zgrada, kancelarija, oficirski stan i kancelarija, pecara, spremnik za voće, staja za volove, konjušnica, spremište za kola, vrtlarova kuća, staklenik, lovačka kuća i spremnik za kukuruz.

Zidarski i tesarski radovi na vrtlarovoj kući vrijedili su 4 869 fl, a na oba staklenika 3 428 fl.²⁹ Zidarski radovi za 4 Mistbeet iznosili su 135 fl, a za holandske sanduke 255 fl. Bravarski i stolarski radovi za brojne prozore i vrata na sva četiri objekta procijenjeni su na 1 476 fl. Staklar je procijenio stakla s obzirom na veličinu po 1 fl, 45 xr, 40, xr, 30 xr, ukupno 1 160 komada, sve zajedno 1 152 fl.³⁰

Na isti je način procijenjen i svaki drugi objekt u Zelendvoru, od zgrade gospodstva, kancelarije, pecare, žitnice, spremišta za voće, staje za tegleću stoku, konjušnice, spremišta za kola, do pletenog spremišta za kukuruz i lovačke kuće.

Da je dobro Zelendvor bilo napredno gospodarstvo, svjedoči opis Ladislava Ebnera iz 1827. godine. On navodi da je Zelendvor izgradio Franjo Nadasdy,³¹ a da je u to opisano vrijeme bio ljetno sjedište Franje Draškovića. Kuća za stanovanje i kapela bile su okružene visokim lipama i raznobojnim brežuljcima, među kojima su bili stolci s cvijećem. Sve je bilo povezano brojnim prolazima i ukrašeno klupama. Ebner hvali spajanje vrtne umjetnosti i okolne prirode. Posebno ističe kako su staklenici i razna kljalista raspoređeni s osjećajem za mjeru, te da je njihova korist velika.³²

Opeka. Posjed pod imenom Opeka u prijepisima brojnih dokumenata u rukopisnoj knjizi iz knjižnice obitelji Bombelles prvi se put spominje uz utvrdu i gospodstvo Vinica i dobro Zelendvor, Marčan i Komar-grad 1784. godine. U starijim spisima, kao u 17. predmetu, navodi se da je smještena u viničkim brdima i da kuriji pripada i Spanat Ladanje, a iz svibnja 1766. godine opisuju se

- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .
- GMV, B , P rod. , , .
- GMV, B , .
- GMV, B , .

31 DAV, u MVŽC zabilježeno je vjenčanje udovice Jure Jogusta, banova hortulana 1759. godine.

32 Ebner (1827, 150-151).

Viridis curiae, i navodi da je zidana oko 5 godina prije.³³ U opisu glavne zgrade naglašava se da je podrum ukopan, a stan vrtlara u dobrom stanju i nastavlja se nad podrumom. Zgrada je pokrivena slamom. Pri nabranjanju ostalih gospodarskih zgrada opisuju se staje, zidani spremnik za ljetinu, kočijašev stan. Među priborom i alatom popisane su razne motike, lopate, *zubache*, krampovi, kante za zalijevanje i sjekire za vrt. Pokućstvo se bilježi posebno i opisuje vrsta drveta od kojega su izrađeni stolovi, stolice i kreveti. Zanimljivo je da je zabilježeno postojanje 43 slike na papiru i raznih vrsta tkanog platna. Popisano i posoblje u vrtlarovu stanu.³⁴ U drugom popisu, predmet br. 20, opisuje se dobro Viridis curiae kao Curia seu Castellum za boravak gospode u kojoj su bile sobe ili ložnice, njih 10. Bile su prostrane, pa ih popisivač naziva pallatio. Zabilježeno je da je dvorac "in se continens aqualibus expensis iam supra memoratis structum Anno 1772."³⁵ Iz navedenih podataka treba pretpostaviti da se zbog nekog razloga Opeka prije zvala Viridis curiae.

Iz opisa Opeke iz travnja 1819. godine moguće je dobiti zanimljivu sliku dobra i djelatnosti koje su se u njemu provodile. Za građevinu piše da je zidana i stara kuća, da ima ložnice 4 i pallatio, kuhinju, arhiv, ostave. Kada se opisuju sadržaji po sobama, vidi se da postoje sobe koje zovu spavaonicama i da su bogato namještene.³⁶

Odmah iza gospodске kuće u Opeki opisan je vrtlarov stan koji je u posebnoj kući s dvije sobe, kuhinjom, dvije ostave i dvije staje. Posoblje je posebno popisano, kao i lopate, grablje, sjekire, sve navedeno kao Instrumento Hortulani. Dalje se navodi 32 Fenstrarum valvi pro Glasshaus i 54 Fenstrarum valvo pro Miss=Bett. Popisane su i posude za biljke i stabla: 39 za talijanska stabla i 150 sa željeznim obručima. Posebno je popisano 36 stabala limuna i 14 stabala naranača.³⁷

Što se kasnije sadilo od biljnih vrsta u Opeki, saznaje se iz više zapisa koji su pronađeni među knjigama knjižnice Bombelles. Na stražnjim koricama knjige u mekom uzevu F. Maryata, pod naslovom *Her Lord And Master*, netko je crnom tintom popisao 11 biljaka, a ostalih 15 ispisano je preko naslovnice i korica.³⁸ Knjiga je tiskana u Leipzigu 1871. godine, što znači da je zapis mogao nastati te godine ili kasnije.

U bilježnici crno-bijelih tvrdih korica crnom su tintom na tri stranice popisane mnoge biljke.³⁹ Četvrta je prazna i drugom je rukom plavom tintom napisano "Minka". Na 5. stranici opet su zapisane propale biljke, a na sljedećim dvjema završava popis od 74 sorte. Daljnje su stranice bilježnice do 83. prazne. Odatle do kraja 128. stranice netko je krasopisom zapisao tekst *Geschichte, Entwicklung, Cultur und Vermehrung der Farne*. Moguće je da se zapisi crnom tintom odnose na vrijeme prve supruge Marka mlađeg Bombellesa Marije rođ. grofice Salm (1859.-1897.), udane 1882. godine.

Iz vremena Josipa (1894.-1942.) i njegove polusestre Ferdinande Bombelles (1904.-1984.), posljednjih na-

sljednika Opeke, potječe dnevnik pisan dvama različitim rukopisima o radovima u vrtu iz 1927. godine.⁴⁰ Na 95 stranica olovkom su zapisane atmosferske prilike, temperatura u 7, 12 i 18 sati, sijanje, berbe, prve cvatnje, radovi, broj radnika i razni pokušaji gnojidbe. Ima i drugih zapisa, čak i o unutrašnjim ozljedama vrtlara zbog padu s visokog stabla, njegovom desetodnevnom boravku u bolnici i povratku. Također je zabilježeno naručivanje 350 lonaca od lončara Stjepana Brezovca iz Jerovca.

U dnevniku nema zabilješki između 11. ožujka i 15. lipnja. Kasnije, vjerojatno nakon 1943. godine, na tim praznim stranicama od 11. ožujka netko je ljubičastom tintom na 14 stranica zapisao ukupno 240 različitih naslova. To su nazivi časopisa, knjiga, tekstova za Wagnerove opere, Mozartove partiture, Verdijev *Falstaff*, *Salome* R. Strauša. Posebno se ističu brojne auto-karte i biciklističke karte, a pri kraju popisa navodi se Gartentagebuch 1943., za koji nije poznato gdje se nalazi. Na sljedećih šest stranica su zabilješke nastale nakon dopreme dnevnika (*Tagebuch*) u Gradski muzej Varaždin.⁴¹ Potom slijede prazne stranice do 15. lipnja i nastavljaju se zabilješke o kosidbi te voću i povrću. Nije moguće reći kada su u tom dnevniku istrgnute stranice između 22. srpnja i 11. listopada.

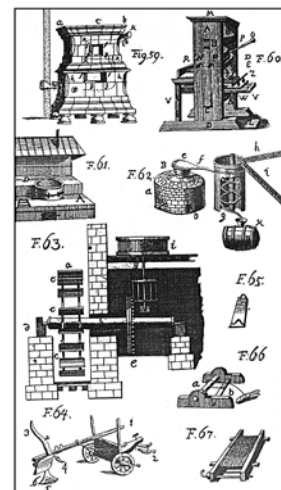
Varaždin. Istodobno s posjedima u okolici Varaždina imali su Draškovići posjede na području grada Varaždina. U popisu posjeda iz 1819. godine navodi se kuća na glavnom trgu i još jedna u blizini pavlinskog posjeda, s manjom u vrtu, obje izvan gradskih zidina.⁴²

Za ovu temu o povijesnim vrtovima svakako je zanimljiv zapis da je spomenuta kuća u vrtu bila zidana u dva nivoa, s velikom i dvije male sobe, kuhinjom i podrumom. U posebnoj drvenoj kući živio je vrtlar.⁴³ Popisani su njegovi alati za kopanje, troje škare za obrezivanje, 60 posuda za biljke, 10 talijanskih stabala, 20 Fenstera pro Mistbett.⁴⁴

Uz poznate pisane arhivske izvore nesumnjivo je zanimljiv slikovni prikaz Varaždina, velika veduta iz 1823. godine.⁴⁵ Na njoj se iz ptičje perspektive lako može utvrditi izgled Draškovićeve vrta u sjevernom predgrađu, izgled njegova susjedstva i postojeće građevine. Ta veduta prikazuje ruralne pojedinosti gradskih i izvan-gradskih čestica.

Isti vrt opisuju i Ladislav Ebner 1827. godine. On ističe da je taj vrt jedan od tri javna mjesta za rasonodu u Varaždinu. Kao novi vlasnik, unuk Franjo Drašković obnovio je dijelove nasada u vrtu grofa Franje Draškovića, u koje je već otprije slobodan pristup imala obrazovana publika.⁴⁶

O vezama između vrtlarije u Velikom Bukovcu i grada Varaždina saznaje se nešto više iz crkvenih računa koji su skupljeni kao prilog za izvještaj za 1837. godinu. Sačuvalo se 7 pojedinačnih računa vrtlara Antuna Fiedlera, koje je napisao u prosincu iste godine. Prema njima, dva su pisana u Bukovcu, a ostalih pet u

sl.16. Crteži naprava iz knjige *Tehnologie, oder die mechanischen Künste (Tehnologija, ili mehaničke umjetnosti)*, J.S. Hallensa, tiskana u Brandenburgu 1782.

GMV, B , .
GMV, B , .
GMV, B , P rod. .

36 GMV, B 3333, 1211-1232.

37 GMV, B 3333, 1233, 1239-

GMV, B .
GMV, KPO, . .
GMV, KPO, . .

41 Prema rukopisu i sadržaju moguće je da je to pisala M. I.

42 Točniji pregled svih zemljišnih posjeda Franje Draškovića moguće je dobiti iz popisa koji je grad Varaždin načinio 1806. godine. Ti su posjedi popisani u odgovarajućim zemljišnim klasama za koje postoji i pet karata što ih je načinio Ignacije Beischlag 1807. godine.

GMV, B . Zapisi o Draškovićevim vrtlarima česti su u matičnim knjigama Varaždina, kao i Klenovnika i Velikog Bukovca. Oni se pojavljuju kao ženici, očevi rođene djece i svjedoci pri ženidbama i krstikama. Tako je Antun Cziger bio više puta kum u Klenovniku između 1816. i 1819. godine. Jura Pek bio je više godina klenovnički vrtlar, ali je imao i posjed od grofa Draškovića, u blizini pavlinskog posjeda, što se vidi na Beischlagovoj karti. Pekov je posjed na broju , a Draškovićev na 432. Obojica su u okolici Varaždina, u različitim smjerovima, imala poprilične zemljišne posjede.

GMV, B , .

45 Szecheny fond TK 1385. Snimka Oszk, Mikrofilmtar Nr. 1523. od . svbnja

46 Ebner (1827., 182).

Varaždinu. Taj je vrtlar oko kapela sv. Vida, sv. Roka i sv. Fabijana zasadio nove mladice kestena i bukve.⁴⁷

Zaključak. Povijesni zapisi sačuvani među knjigama knjižnice obitelji Bombelles svojim su brojem i opširnošću dosada slabo poznato arhivsko vrelo za izučavanje povijesne baštine vrtno umjetnosti u Hrvatskoj.

Podatci o postojanju vrtlara od sredine 18. st. na Draško-vičevim posjedima u Klenovniku, Opeki i Bukovcu važni su za hrvatsko kulturno naslijeđe. I zapis o Zelendvoru na Jozefinskoj karti iz 1783./74. s oznakom Irr-Garten to potvrđuje te još bolje označuje o kakvom je vrtu riječ.

Često spominjanje staklenih prenosivih prozora u opisanim zapisnicima govori o visokom stupnju tehnologije uzgoja biljnih vrsta. Opisi staklenika od početka 19. st. u Zelendvoru, Klenovniku, Bukovcu i Varaždinu svjedoče o naprednim ostvarenjima obitelji Drašković u razvoju vrtno kulture. To posebno potvrđuje i uzgoj vrsta raslinja, među kojima su masline, lovor, limuni, naranče, pa čak i 350 ananasa.

Očuvani pisani podatci daju sliku jednoga engleskog vrta u Bukovcu na početku 19. stoljeća. Dragocjeni su stoga što mogu poslužiti za usporedbu s opisima, zapažanjima i primjedbama Mihovila Kunića (1765.-1835.), koji je bio nekoliko godina kasnije u obilasku Velikog Bukovca. Podatci o vrtovima u Klenovniku, Zelendvoru, Opeki i Varaždinu do 1819. godine mogu se također usporediti s Kunićevim kasnijim opisima i zapažanjima u razdoblju od 1828. do 1834. godine.

Arhivski podatci o Zelendvoru iz 1819. godine toliko su opsežni i temeljiti da pružaju mogućnost za suvremenu prezentaciju njegovih objekata. Zapisi među knjigama knjižnice obitelji Bombelles o cvjetnim vrstama također su vrijedan izvor koji pokazuje što se sve sadilo u Opeki u drugoj polovici 19. st. Pisani podatci o zagrijavanom, 21,7 m dugom stakleniku u Velikom Bukovcu, s odjeljcima i centralnim prostorom pod kupolom, potvrđuju izuzetnu vrijednost tih arhivskih vrela. Pojediniosti o brojnom vrtnom namještaju svjedoče o stakleniku kao mjestu u kojemu su često boravili članovi obitelji Drašković.

KRATICE

DAV, Državni arhiv u Varaždinu
GMV, Gradski muzej Varaždin
HDA, Hrvatski državni arhiv Zagreb, Zbirka matica na mikrofilmu
KA, Kriegsarchiv, Beč
KPO, Kulturno-povijesni odjel
MVŽC, Matica vjenčanih župne crkve Varaždin

VRELA I LITERATURA

1. GMV, KPO, 7048, u kožu uvezana knjiga s originalnom naljepnicom Bombellesove knjižnice B 3333 na hrptu.
2. Hofstätter, E. (1989.), *Beiträge zur Geschichte der Österreichischen Landesaufnahmen*, Wien.
3. Jurčić, I. (1989.), *Doprinos Mihovila Kunića poznavanju stanja i razvoja vrtno umjetnosti sjeverozapadne Hrvatske u prvoj polovici 19. stoljeća*. Magistarski rad, Zagreb, 1989.

4. Maruševski, O. (1997.), *Kultura vrtova i perivoja*, u Bidermajer u Hrvatskoj, MUO, 82-101, Zagreb, 1997.

5. Perčić, Lj. (1997.), *Tri plana grada Varaždina s kraja 18. stoljeća i veduta iz 1823. godine*, u: Spomenica Gradskog muzeja Varaždin, 1925.-1995., 35-43, Varaždin, 1997.

6. Perčić, Lj. (2001.), *Obitelj Bombelles i glazba*, Katalog DAV-a, Varaždin, 2001.

7. Perčić, Lj. (2002.), *Knjižnica obitelji Bombelles*, u: Stvaralački potencijali u funkciji društvenog, ekonomskog i kulturnog razvoja Sjeverozapadne Hrvatske, zbornik radova, 425-435, Zagreb-Varaždin, 2002.

8. Perčić, Lj. (2003.), *Glazbeni instrumenti u posjedu plemićke obitelji Drašković na početku 19. stoljeća*, *Arti Musices* 34/1-2, Zagreb, 2003.

THE LIBRARY OF THE NOBLE FAMILY BOMBELLES AS A SOURCE FOR RESEARCHING GARDEN ART IN THE REGION OF VARAŽDIN

The library of the noble Bombelles family is preserved in the Varaždin City Museum. It was moved from the Opeka Castle in May 1946 into the Gallery building of old and new masters. Whilst describing the early owners of the library holdings which carried that name of count Bombelles from 1852, the author indicated the wide collection of preserved books in the Varaždin City Museum. Showing more than 25 books, magazines and catalogues on plants and gardens, she especially highlighted the importance of a handwritten book owned by the Drašković family, consisting of 2341 pages of verified transcripts of over 100 documents from 1822. Whilst describing the wealthy content from the Klenovnik, Opeka, Zelendvor, Veliki Bukovac and Varaždin inventory from 1766-1819, the author brings forth unknown details in our literature on the various contributions of the Drašković family members to the Croatian garden inheritance. She points out a few handwritten entries from the library of the Bombelles family on the different types of plants that were planted in Opeka towards the end of the 19th century as well as the seed catalogue from the same period. Up until 1945, the younger members of the Bombelles family saved the old editions and bought the new ones in Opeka. The library was being enriched with numerous books and magazines. Among the books of this partly researched noble family were also rich sources for researching some of the gardens nearby, some of them even in Varaždin from 1766 to 1945. The library of the Bombelles family counts among it books classic pieces from Greek, Roman, French, English, German and Spanish literature, numerous books of religious content, encyclopaedias, lexicons, dictionaries, history books, novels in English, French and German, collected works from prominent figures in European history and many other interesting and rare books from various aspects of human activity. Among the printed books from the 18th and 19th centuries there are many books on plants and gardening. Special sources are two periodicals from the collection of Franjo Drašković (1750-1817) which have their continuations printed from the second half of the 17th century to mid 18th century. These books contain articles on medicine, nature and meteorology as well as many descriptions and sketches of plants and trees from other continents. The historical records that are preserved along with the books of the Bombelles family library still remain a low-key archive source for studying the historical heritage of garden art in Croatia.

47 DAV, PGV, crkveni računi za Sv. Nikolu za 1837. godinu.